

ČEŠKA - SREDNJOEUROPSKA DRŽAVA U TRANZICIJI

Ana VODVARKA

Jedan od najčešće spominjanih pojmova vezanih uz novonastale države srednje, istočne i jugoistočne Europe od početka devedesetih godina zacijelo je pojam **tranzicije**. U užem smislu, pod tim se razumijeva gospodarska tranzicija ili prijelaz od nasliedene gospodarske strukture iz komunističkoga razdoblja k tržišno orijentiranom gospodarstvu. U širem smislu to je tranzicija/prijelaz sveukupnog društvenog razvoja; političkog, gospodarskog, socijalnog, demografskog i prostornog, da bi se uskladio s razvojem država-članica Europske unije, a u konačnici i uključivao u tu zajednicu. Geografski aspekt društvene tranzicije uključuje razmatranje preobražaja niza društveno-geografskih struktura; gospodarskih, demogeografskih, prostorno-organizacijskih (centralno-mjesnih) i duhovno-vrijednosnih, čije se promjene odražavaju na fizionomiji (izgledu) i funkcijama (značenju) prostora, odnosno njegovih pojedinih širih i užih dijelova.

S obzirom na nastojanja koja u tom pogledu postoje u Hrvatskoj, u ovom je trenutku višestruko zanimljivo pobliže upoznati značajke društvene tranzicije u nekim od sličnih srednjoeuropskih država, kao što je to primjerice Češka (Česká Republika). Pritom, dakako, nije cilj usporedba tranzicijskih procesa u tim zemljama, jer su zbog niza objektivnih razloga (prije svega ratnih okolnosti u Hrvatskoj, različitog položaja Hrvatske i Češke unutar europskog okruženja, kao i nasliedjenih razlika iz prethodnog društvenog sustava) ti procesi nužno različiti, već prije svega upoznavanje

suvremene geografske stvarnosti u Češkoj. A ta stvarnost umnogome je upravo određena procesima društvene tranzicije.

Osnove povijesno-geografskog razvoja Češke

Smještaj Češke u središtu europskog kontinenta, na pol puta između Sjevernog i Crnog, odnosno Baltičkog i Jadranskog mora, s križišnim geoprometnim položajem unutar srednje Europe i nadregionalno značajnim tranzitnim koridorom Baltik - sjeverni Jadran preko Moravskih vrata (310 m), uzrok su rane naseljenosti toga prostora. Očuvani materijalni tragovi svjedoče o kontinuitetu naseljenosti od starijega kamenog doba. Najstariji poznati stanovnici Češke bili su Kelti, a od 6. st. počinje doseljavanje Slavena.

Za povijesno-geografski razvoj relevantno je, međutim, razdoblje od početka 7. stoljeća, kad je zbog isturenog položaja češkog etnikuma prema zapadu, između Germana, na sjeveru, jugu i zapadu, s jedne, i prijetnji nomadskih plemena s istoka, s druge strane, na tom prostoru stvorena jedna od prvih državnih tvorevina među Slavenima - tzv. *Samova država*. Složenim procesima transformacije iz rodovskoga u feudalno društvo, iz te državotvorne jezgre do 9. stoljeća razvila se šira teritorijalno-politička zajednica Čeha i Slovaka, Velika Moravska. Iako je trajala razmjerno kratko, ta je država imala veliko značenje za kulturni razvoj među slavenskim narodima.

Njezinim raspadom u 10. stoljeću počinje razvoj samostalne Češke države. Tim činom češko je područje izgubilo pristup Dunavu i dunavskom plovnom putu, s dalekosežnim posljedicama za njegov razvoj.

U razvijenom srednjem vijeku, od 10. do 14. stoljeća, Češka se razvijala pod vlašću dinastije Premislovaca, i u stalnoj je teritorijalnoj, gospodarskoj i kulturnoj ekspanziji. Takav razvoj potiče imigraciju novoga stanovništva, tako da od 13. stoljeća dolazi do, što spontane, što organizirane (na poziv vladara i crkvenih velikodostojnika) kolonizacije germanskog stanovništva u zapadno pogranično područje. Vrhunac svoga srednjovjekovnoga razvoja doživljava oko sredine i u drugoj polovici 14. stoljeća za vladavine rimsko-njemačkoga cara Karla IV Luksemburškog, koji je nazvan »otac države« (izdao je Zlatnu bulu kojom je utvrđeno da Češka prema Carstvu nije u feudalnoj ovisnosti, već slobodna i suverena država). Među ostalim zaslugama, osnovao je i sveučilište u Pragu (1348.), koje predstavlja prvo sveučilište u srednjoj Europi (*Karlov univerzitet*).

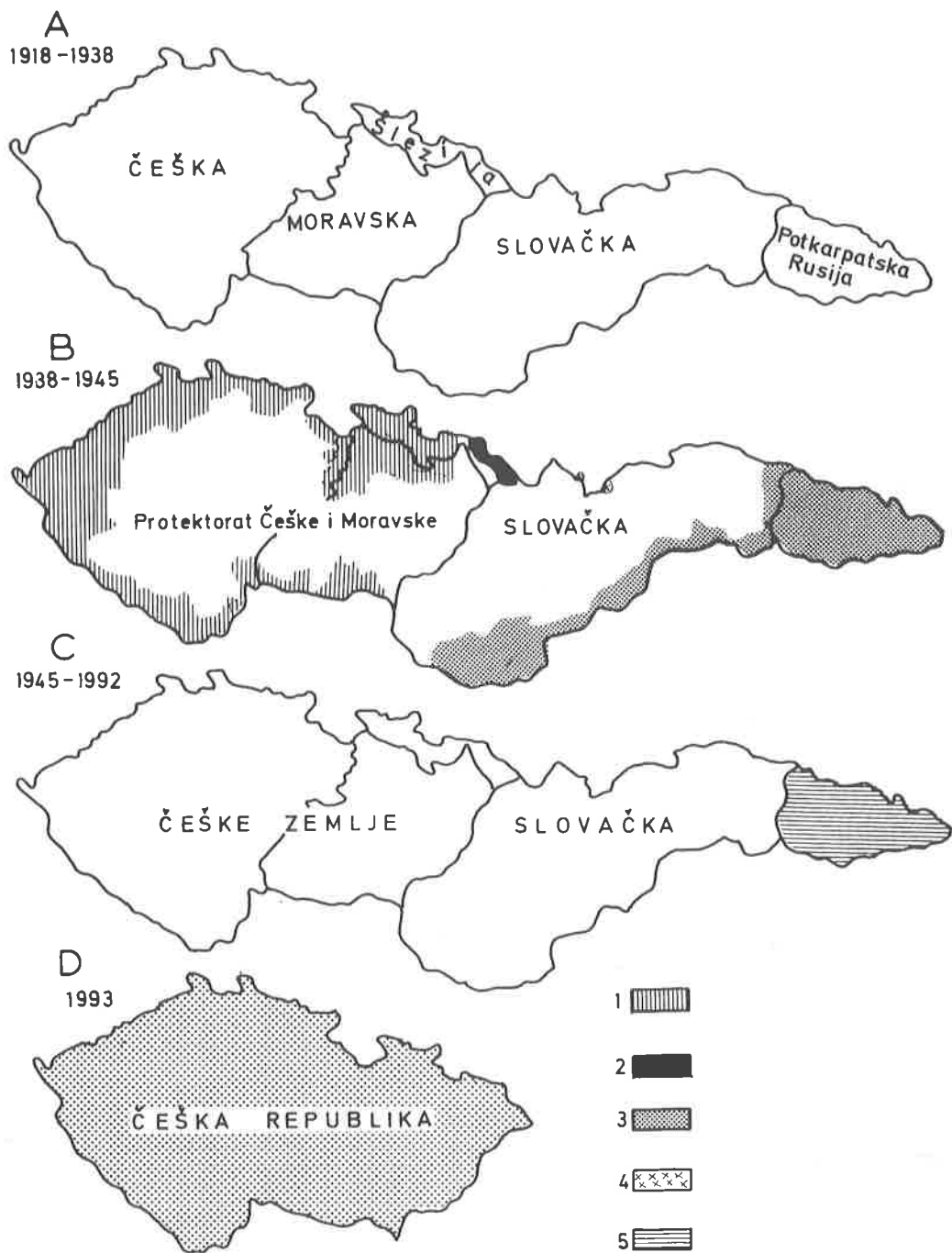
U 16. stoljeću (1526.) Češka ulazi u sastav Habsburške Monarhije, a nakon bitke na Bijeloj gori (Bílá Hora, 379 m), zapadno od Praga, 1620. godine gubi gospodarsku i kulturnu neovisnost te je pretvorena u austrijsku pokrajinu. Tridesetgodišnji rat (1618.-1648.) i apsolutna vlast habsburške dinastije, praćena proganjanjem i protjerivanjem iz zemlje protestantskog dijela plemstva i građana, gotovo su je potpuno gospodarski i kulturno uništili. No, zahvaljujući autohtonim gospodarskim potencijalima za manufakturni obrt i kasniju industriju (nalazišta ruda u češkom sredogorju, hidroenergija, posredništvo temeljeno na križišnom položaju) tijekom 18. i 19. stoljeća razvija se u najnaprednije gospodarsko područje Habsburške Monarhije. Propulzivniji

gospodarsko-socijalni razvoj odrazio se i na demografsku tranziciju, pa je to razdoblje, od 18. do početka 20. stoljeća, obilježeno brzim porastom broja stanovnika (od oko 4 700 000 stanovnika 1800. na 9 400 000 stanovnika 1900. godine).

Razvoj tržišta i jačanje nacionalne svijesti tijekom 19. st. poticali su težnju za osamostaljivanjem od Austrije. To joj uspijeva tek završetkom I. svjetskog rata, nakon raspada Austro-Ugarske. Čehoslovačka se formirala kao nova suverena država 1918. od starih čeških pokrajina: Češke i Moravske na zapadu i Slovačke na istoku. Po Senžermenskom mirovnom ugovoru 1919. saveznici su joj dodali još omanji dio sjeveroistočne Mađarske naseljene Rusima, pod imenom Potkarpatske Rusije, što je sve zajedno obuhvaćalo površinu od 141 000 km².

Sporazumom u Münchenu 1938. (između Velike Britanije, Francuske, Njemačke i Italije) Čehoslovačka je bila žrtvovana interesima Hitlerova Reicha. Nijemci su iste godine okupirali pokrajinu Sudeta (češko pogranično područje s Njemačkom u kojoj je do 1938. godine živjelo oko 3 milijuna Sudetskih Nijemaca). U ožujku 1939. godine, na poticaj Nijemaca, odcijepila se Slovačka i postala satelitskom državicom Reicha. Nijemci su istovremeno okupirali Češku i Moravsku, koje su anektirali kao Češkomoravski protektorat, dok su Mađari prisvojili Potkarpatsku Rusiju i dio Slovačke.

Po završetku II. svjetskog rata Čehoslovačka je obnovljena u obliku u kakvom je postojala prije 1938. godine. Jedino je Potkarpatska Rusija izdvojena i predana Sovjetskom Savezu (u sklopu kojega je ustrojena kao Zakarpatska Oblast). Rezultat toga je smanjenje njezine površine za oko 13 000 km², tj. na 128 000 km². Izravni i posredni ratni gubici 1939.-1945. te iseljenje oko 2 000 000 Nijemaca 1945.-

Sl. 1. Teritorijalno-politički razvoj Česke od kraja prvog svjetskog rata do početka devedesetih godina
 1- područje priključeno Njemačkoj; 2- područje priključeno Poljskoj, te kasnije Njemačkoj; 3- područje priključeno
 Madarskoj; 4- područje priključeno Njemačkoj, te poslije Slovačkoj; 5- ustupljeno bivšem SSSR-u

1946. rezultirali su smanjenjem broja stanovnika u poratnom razdoblju (sa oko 10 700 000 stanovnika 1930. na 8 900 000 stanovnika 1950.).

Od kraja četrdesetih godina Čehoslovačka se razvija u najužoj povezanosti sa Sovjetskim Savezom; od 1949. članica je SEV-a, a od 1955. Varšavskog ugovora. Ustavom iz 1960. država dobiva ime ČSSR. U tijeku šezdesetih godina počela je demokratizacija političkog sustava, ali su demokratske reforme zaustavljene okupacijom trupa Varšavskog ugovora 1968. godine. Iste je godine ČSSR formalno postala federativna država.

Nakon demokratskih procesa od početka devedesetih godina 1. siječnja 1993. Češkoslovačka se federacija mirno dezintegrirala na svije samostalne države, Češku Republiku i Slovačku Republiku. Površina Češke je 78 864 km², po čemu je za 22 326 km² ili 28,3% veća od Republike Hrvatske. U njoj je 1995. živjelo oko 10 432 774 stanovnika, što je za oko 54% više negoli u Hrvatskoj. Odnos između površine i broja stanovnika Češke pokazuje opću relativnu gustoću naseljenosti od 132,3 st/km², po čemu je na 12. mjestu među europskim državama.

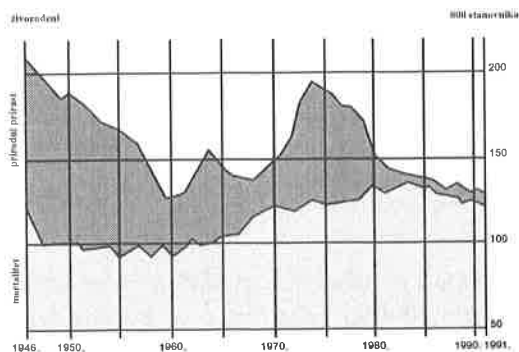
Na prostoru Češke ustrojeno je 8 velikih teritorijalno-političkih cjelina, oblasti, organiziranih na nodalno-funkcionalnom principu, te 74 kotara i 6 000 općina, kao teritorijalno-političkih zajednica srednjega i nižeg reda.

Suvremena društveno-geografska tranzicija

1. Stanovništvo

Od početka stoljeća broj stanovnika Češke neznatno se promijenio. Tako je već 1900. zabilježeno oko 9 400 000 stanovnika. Između

dva svjetska rata, 1930. registrirana je maksimalna naseljenost od 10 700 000 stanovnika. Posljednjih desetljeća broj stanovnika gotovo je stagnirao (1970. godine oko 9 800 000, 1990. godine oko 10 300 000, 1995. godine oko 10 400 000). Takav je razvoj posljedica, s jedne strane, dugotrajnog iseljavanja, a s druge, niskog prirodnog prirasta.

Sl. 2. Prirodno kretanje stanovništva Češke 1946. - 1991.

Češka je tradicionalno iseljenička zemlja. Danas u svijetu živi 2 217 400 Čeha, što čini više od petine njihova ukupnog broja. Samo u posljednjih četrdeset godina emigriralo je više od 500 000 čeških državljana. Do najvećeg iseljavanja došlo je nakon veljače 1948. (dolazak komunista na vlast) i nakon kolovoza 1968. godine (okupacija trupa Varšavskog pakta). Daleko najveći broj ih je koncentriran u Sjedinjenim Američkim Državama, a potom, znatno manje, u Kanadi i susjednim europskim državama (tab. 1).

Tablica 1. Češki iseljenici u pojedinim državama svijeta

Država	Broj Čeha
SAD	1 893 000
Kanada	58 500
Njemačka	45 000

ZND (Zajednica neovisnih država)	35 000
Austrija	30 000
Poljska	30 000
SR Jugoslavija	24 000
Izrael	18 000
Australija	15 000
Republika Hrvatska	15 000
Južna Afrika	10 000
Švicarska	9 000
Rumunjska	8 000
Bugarska	5 000
Ostale zemlje	21 300
Ukupno:	2 217 400

Izvor: Nadace Česi Čechum, 1995.

Prema popisu 1991. godine, u Hrvatskoj je živjelo 13 086 Čeha, od čega gotovo dvije trećine (8 393) u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji. Najviše su koncentrirani u Daruvaru (2 543), potom Grubišnom Polju (1 698), Končanici (1 604) i Dežanovcu (1 070). Od ostalih županija u većem su broju još okupljeni u Gradu Zagrebu (1 146), Požeško-slavonskoj (1 101) i Sisачko-moslavačkoj županiji (1 070).

Osim iseljavanja, sporiji porast broja stanovnika Češke posljednjih desetljeća posljedica je i smanjene fertilitnosti uzrokovane starenjem stanovništva. Već sredinom osamdesetih godina prirodni se prirast spustio ispod 1‰ i od tada mu godišnje vrijednosti kolebaju između 0,1 i 0,7‰. U razdoblju 1990.-1993. prosječno je godišnje iznosio 0,2‰, po čemu Češka pripada među europske zemlje s najnižim prirodnim prirastom.

No, zahvaljujući povećanom doseljavanju od kraja osamdesetih godina, prvenstveno iz država-članica bivšeg SEV-a, Češka u posljednjim godinama bilježi pozitivnu, premda skromnu, stopu selidbenog salda.

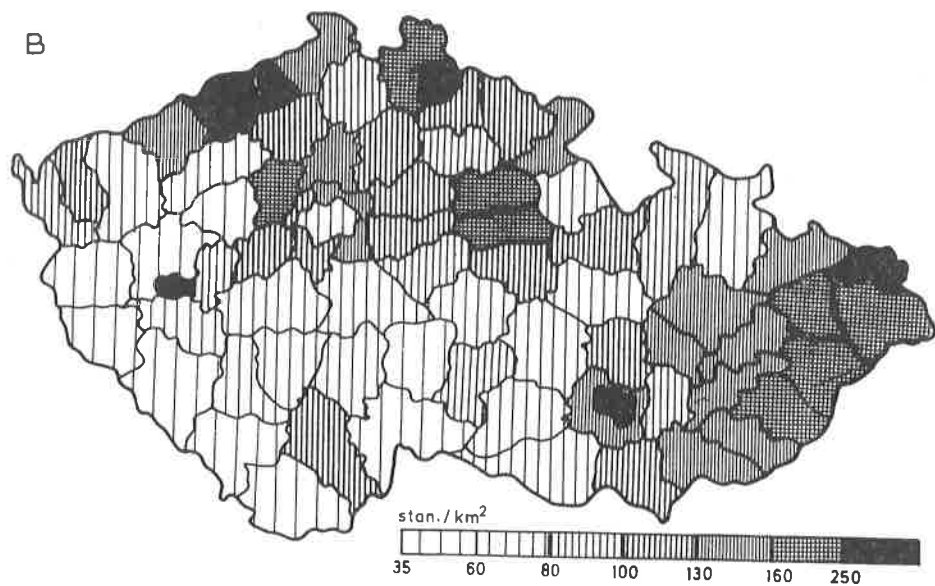
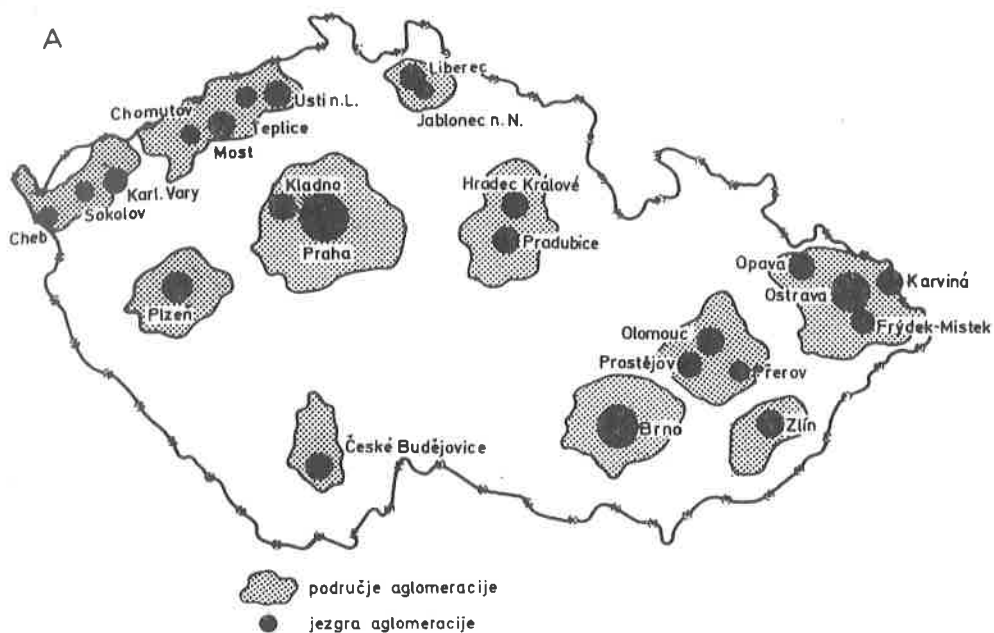
Zbog rano započete diferencijacije i polarizacije povezano s razvojem manufakture u 18., odnosno industrije u 19. stoljeću, u visokom je stupnju završen proces prostornog preraspmještaja stanovništva. Rezultat je toga da 72% njezina stanovništva čini gradsko stanovništvo, što je, poslije Rusije, najviši stupanj urbanizacije među državama bivšeg SEV-a, ali i više od nekih razvijenih srednjoeuropskih zemalja, kao što su primjerice Švicarska (60%), Austrija (55%) pa i Hrvatska (54%).

To je, uz prirodne uvjete i povijesno-geografski razvoj, glavni uzrok neujednačene naseljenosti zemlje. Najveću gustoću naseljenosti imaju Češka ploča i srednja Moravska, gdje su koncentrirani glavnina industrije i vodeća urbana središta zemlje. Nasuprot tome, najslabije su naseljeni jugozapadni dijelovi Češke i Moravske, u kojima je zbog iseljavanja njemačkoga stanovništva 1945.-1946. došlo do znatnoga smanjenja broja stanovnika. Osim iseljavanja, na malu gustoću naseljenosti u tim pograničnim dijelovima utjecalo je i postojanje tzv. »željezne zavjese«.

2. Gospodarstvo

Političke promjene nastale nakon drugog svjetskog rata temeljno su utjecale i na gospodarski razvoj Češke. Provedena je kolektivizacija agrara, izvršeno podržavljenje industrije i uslužnih djelatnosti, te uvedeno središnje državno planiranje u svim područjima gospodarstva. Znatno su smanjeni ili pak prekinuti gotovo svi vanjskotrgovinski odnosi sa zapadnim državama, a vanjska je trgovina bila usmjerena na tržište bivšeg SEV-a.

Težište gospodarskog razvoja u komunističkom razdoblju bilo je na razvoju teške (ekstraktivne) industrije i porastu broja zaposlenih (socijalna dimenzija!), a manje na

Sl. 3. Urbano-industrijske aglomeracije (A) i opće relativna gustoća naseljenosti Česke 1991. (B)

razvoju tehnologije i modernizaciji. Takav razvoj temeljio se na velikoj količini sirovina i energije, što se u uvjetima niske ekološke svijesti i državne kontrole odrazilo u jakom onečišćavanju okoliša.

Pod utjecajem demokratskih reformi, od 1989. godine pokrenute su i brze mijene u češkom gospodarstvu. Ukinut je centralni planski sustav, započet je proces privatizacije i vanjska trgovina u znatnoj mjeri preorijentirana prema europskom Zapadu. Do kraja 1995. završen je drugi (tzv. kuponski) dio privatizacije kojom je privatizirano 75% do 80% prijašnjega državnog vlasništva. Taj, tzv. praški masovni privatizacijski program pokazao se najuspješnijim od svih programa privatizacije u državama poskomunističke tranzicije. Poslije krizne 1994. godine, koju je karakterizirao velik broj bankrota novih privatnih kompanija, 1995. se pokazala kao godina češke gospodarske stabilnosti (porast nacionalnoga proizvoda, niska inflacija, porast broja slobodnih radnih mjesta, niska stopa nezaposlenosti, stabilan devizni tečaj i rast deviznih rezervi).

Uspješno provedenom privatizacijom i uravnoteženim procesima gospodarske tranzicije stečeno je povjerenje stranih kreditora, tako da je sa 6,1 milijardu USD u prvoj polovici 1996. godine, Češka na trećem mjestu po stranim ulaganjima među državama srednje i istočne Europe. Ispred nje su Mađarska, sa 13,1 milijardom USD, i Poljska, sa 8,8 milijardi USD, dok je u Hrvatskoj istovremeno uloženo 1,1 milijarda USD.

Gospodarska transformacija odražava se i promjenama udjela zaposlenih u sektorima djelatnosti (I - 11%, II - 49% i III - 40%) te udjela dohotka po sektorima (I - 6%, II - 62% i III - 32%), s naglašenom strukturom II-III-I. Takva struktura odražava poodmakao proces deagrarizacije, naglašeno visok stupanj industrijalizacije i razmjerno slabije razvijene uslužne djelatnosti.

Usporede li se spomenuti pokazatelji gospodarske tranzicije s drugim europskim državama, vidi se da Češka, poslije Slovenije (7%), ima najmanji udio zaposlenih u primarnom sektoru djelatnosti među europskim državama s planski više ili manje upravljanim razvojem do početka devedesetih godina (u Hrvatskoj, primjerice, njihov udio iznosi oko 15%). Posebno je, međutim, indikativan podatak da ona, poslije Slovačke (50%), ima najviši udio zaposlenih u sekundarnom sektoru među europskim državama, što nesumnjivo svjedoči da industrija ne samo što je bila glavni čimbenik («pull faktor») deagrarizacije, nego je i temelj gospodarskog razvoja zemlje u suvremenom razdoblju. Razumljivo je stoga da u tako nasliedenoj gospodarskoj strukturi, s težištem na industrijskom razvoju, uslužne djelatnosti razmjerno zaostaju. Tako po udjelu zaposlenih u uslužnim djelatnostima Češka znatnije zaostaje za Hrvatskom (51%), izjednačena je s Ukrajinom, a niži stupanj tercijarizacije imaju još samo slabije razvijene bivše socijalističke zemlje (Bjelorusija, Moldavska, Slovačka, Makedonija i Albanija).

A) Primarni sektor djelatnosti. Suvremena tranzicija primarnih djelatnosti bit će prikazana na primjeru poljoprivrede, apsolutno i relativno najvažnije primarne djelatnosti.

Za razliku od većine drugih komunističkih država, u Češkoj je stočarstvo razvijeniji dio poljoprivrede. Iako je prevaga stočarske proizvodnje predisponirana reljefnom strukturom (prevlast područja s dinamičnijim reljefom!), to također odražava i u velikoj mjeri već izvršenu tranziciju unutar poljoprivrede, po čemu se Češka donekle može uspoređivati s razvijenijim europskim zemljama.

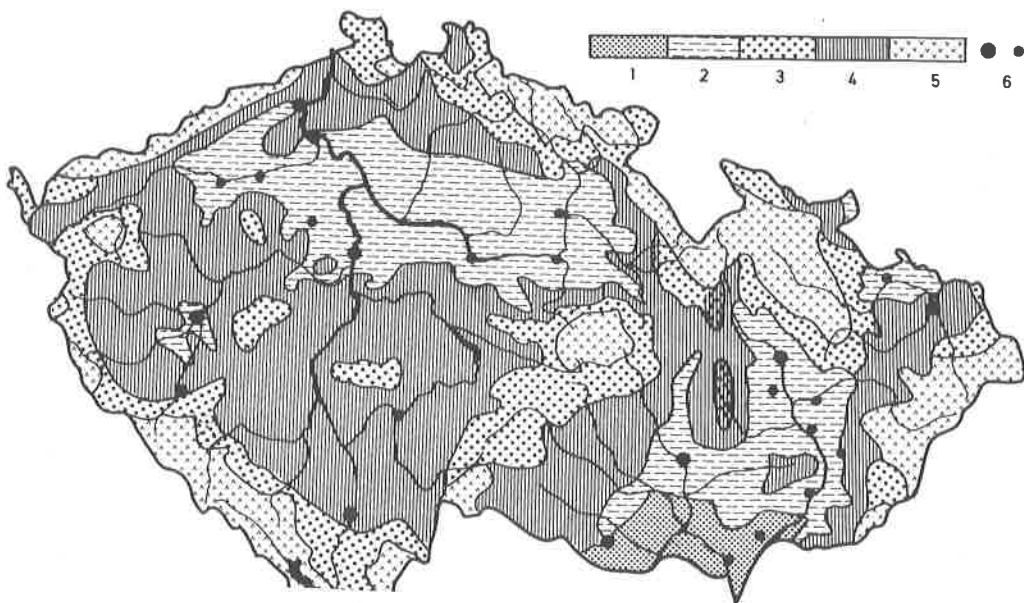
Jedna je od značajki češke poljoprivrede smanjivanje poljoprivrednih površina. Tako su se od oko 5 000 000 ha 1920. godine, do početka devedesetih godina poljoprivredne površine smanjile na oko 4 250 000 ha. Osim urbanizacije, smanjivanje poljoprivrednih površina posljedica je i poslijeratnog pošumljavanja pograničnih krajeva (stvaranje zaštitnog pojasa u okviru »željezne zavjese«). Najplodnije su površine u dolini Morave, pokrajini Hana i Dyjskosvratskekoj uvali, u Moravskoj, te u dolini Labe i donjeg toka Vltave, u Češkoj. Najveći dio južne Moravske ima značajke peripanonskog prostora, s prevlašću humusnih tala (crnice) na kojima se uzgaja pšenica, šećerna repa, a u južnijim predjelima i kukuruz. Na ostalim, manje kvalitetnim tlima uzgajaju se ostale žitarice, krumpir, povrće, industrijsko i krmno bilje. Krumpir se najviše uzgaja na Češko-moravskoj visoravni. U novije ga vrijeme potiskuju žitarice, tako da mu se početkom devedesetih godina

produkcija smanjila na polovicu predratne. Među industrijskim biljkama posebno mjesto ima hmelj, po čijoj je proizvodnji Češka poznata u svijetu. Glavna područja njegova uzgoja jesu okolica Žateca, u dolini Ohre, Litomerica i Melnika, u dolini Labe, u Češkoj, te Breclava, Znojma i Kyjova, u porječju Dyje, u južnoj Moravskoj, odnosno pokrajini Hana, u srednjoj Moravskoj.

Različiti prirodni uvjeti (reljefni, klimatsko-ekološki, fenološki) uvjetovali su raznovrsnu proizvodnu specijalizaciju unutar države. Povezano s tim, u Češkoj se izdvajaju četiri osnovne poljoprivredne regije:

1. Toplije nizine (Donjomoravska i Dyjskosvratskeka uvala): prevladava uzgoj kukuruza, suncokreta, povrća i voća;

2. Hladnije nizine (dolina Labe i Ohre te Hana): u ratarskoj proizvodnji prevladavaju šećerna repa, hmelj i ječam, a u stočarskoj uzgoj svinja i govedarstvo;

Sl. 4. Poljoprivredno-proizvodne zone Češke:

1. područje kukuruza, 2. područje repe, 3. područje krumpira, 4. područje krumpira i zobi, 5. područje planinskih gospodarstava, 6. značajnija središta prehrambene industrije

3. Visoravni (Češkomoravska i Brdska visoravan): u ratarstvu pretežu krumpir, uljna repica, ječam i pšenica, a u stočarstvu govedarstvo i svinjogojstvo;

4. Predgorja: u ratarstvu prevladava uzgoj krmnog bilja i zobi, a u stočarstvu govedarstvo i ovčarstvo (potonje je posebno razvijeno u istočnoj Moravskoj i na Beskidima).

U skladu s tim, agrarna proizvodnja Češke ima tipično srednjoeuropski karakter s kulturama umjerenoga i izrazito kontinentenskog klimatskog područja. Od poljoprivrednih proizvoda izvozi: hmelj, slad, ribe i proizvode životinjskog porijekla (mlijeko u prahu, meso, jaja), a uvozi vunu te južno i tropsko voće.

Poljoprivrednu proizvodnju karakterizira intenzivna obrada tla, s pozitivnim i negativnim posljedicama veleproizvodnje kolektivnog tipa. Negativne se posljedice prije svega očituju u slabljenju kvalitete tla zbog velike upotrebe umjetnih gnojiva i teške mehanizacije, ali i stvaranja velikih posjeda bez međa i drveća, što je u uvjetima brežuljkastog reljefa i humidne klime pogodovalo eroziji zemljišta. Taj se problem nastoji riješiti povećanjem broja posjeda vraćanjem sadašnje državne zemlje bivšim vlasnicima kojima je oduzeta u razdoblju 1948.-1955. te privatnim posjednicima, s međama obilježenim živicama koje će otežavati ili pak sasvim onemogućiti eroziju:

Taj proces promjene vlasničkih odnosa na poljoprivrednim površinama u Češkoj se naziva *restitucija*. Iako se restitucijom broj individualnih vlasnika poljoprivrednih posjeda i farmi povećao, broj zaposlenih u poljoprivredi smanjio se oko 600 000 1989. na oko 300 000 1993. godine. Težnja je da se njihov broj smanji na oko 250 000, kako bi na 1 djelatnog poljoprivrednika dolazilo oko 40 stanovnika Češke (u Belgiji na 1 poljoprivrednika dolazi 97, a u Ujedinjenom Kraljevstvu 100 stanovnika tih država).

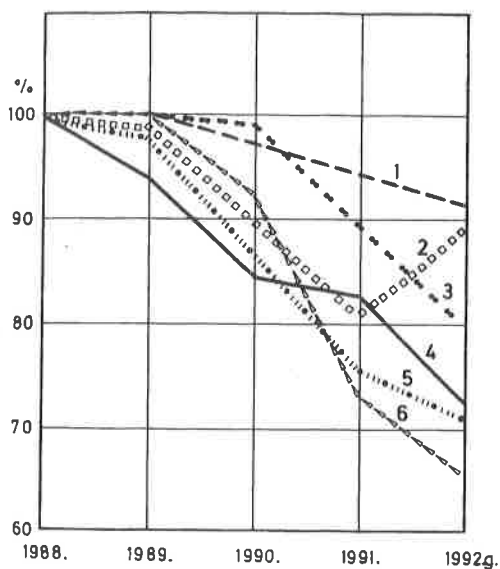
Cilj tranzicije u poljoprivredi je daljnje intenziviranje ratarske proizvodnje u nizinskim područjima, smanjenje manje rentabilne agrarne proizvodnje na račun porasta stočarstva u brdskim područjima, te veća briga o ravnoteži između poljoprivredne proizvodnje i zaštite okoliša. Naime, dosadašnja kemizacija poljoprivrede bila je važan čimbenik onečišćenja podzemnih voda. A kako Češka ima agrarnih viškova, teži se većoj preorijentaciji na tzv. makrobiotičku proizvodnju, odnosno proizvodnju *zdrave hrane*. To više što češki komercijalni poljoprivredni proizvodi nisu konkurentni na tržištu gusto naseljenih država europskog Zapada, čiju poljoprivredu također karakterizira intenzivna proizvodnja s agrarnim viškovima, a organski uzgojeni prehrambeni proizvodi to svakako mogu biti.

B) Sekundarni sektor djelatnosti. Tranzicija sekundarnog sektora razmotrit će se na primjeru industrije, glavne češke gospodarske grane s dvestogodišnjom tradicijom.

Rani razvoj češke industrije prije svega je posljedica bogatstva ugljenom - glavnim energentom inicijalne faze industrijalizacije, te utjecaja i suradnje sa susjednom Njemačkom. Zahvaljujući tome, Češka se već u 19. stoljeću razvila u industrijsku zemlju, u kojoj je na početku stoljeća bilo koncentrirano oko 70% austro-ugarske industrije. Položaj rezervi i eksploatacija ugljena odlučujuće su utjecali na lokaciju pogona, tako da se glavno industrijsko područje razvilo sjevernije od linije Aš-Plzen-Prag-Olomouc-Ostrava. Izvan toga područja razvila se jedino industrijska aglomeracija Brna.

Zbog oskudice hidroenergetskih potencijala, ugljen i danas čini sirovinsku osnovu češke energetike. Na njemu se temelji više od 60%

ukupne proizvodnje električne energije. U strukturi zaliha i proizvodnje prevladava smeđi ugljen. Oko 80% njegovih ukupnih rezervi nalazi se u Podkrušnogorju, u zapadnoj Češkoj. Glavno područje eksploatacije kamenog ugljena je Ostravsko-karvinski bazen, u moravskom dijelu Šleske, koji daje oko 90% ukupne proizvodnje kamenog ugljena. Na jugoistoku Moravske u malim količinama ima lignita. Sljedećih oko 20% proizvodi se u za sada jedinoj nuklearnoj elektrani (Dukovany, kod Trebiča na rijeci Jihlavi, zapadno od Brna). U gradnji je još i nuklearna elektrana u Temelinu, kod Tyna na Vltavi, u južnoj Češkoj. Hidroenergija sudjeluje sa svega 3% u ukupnoj proizvodnji električne energije. Veće su elektrane izgrađene na Vltavi (Orlik, Slapy) i Labi, a u novije se vrijeme grade i na manjim vodotocima.

Sl. 5. Indeks kretanja proizvodnje strateških proizvoda u Češkoj 1988. - 1992.

1. energetika; 2. cement 3. poljoprivreda; 4. smeđi ugljen; 5. crni ugljen; 6. čelik

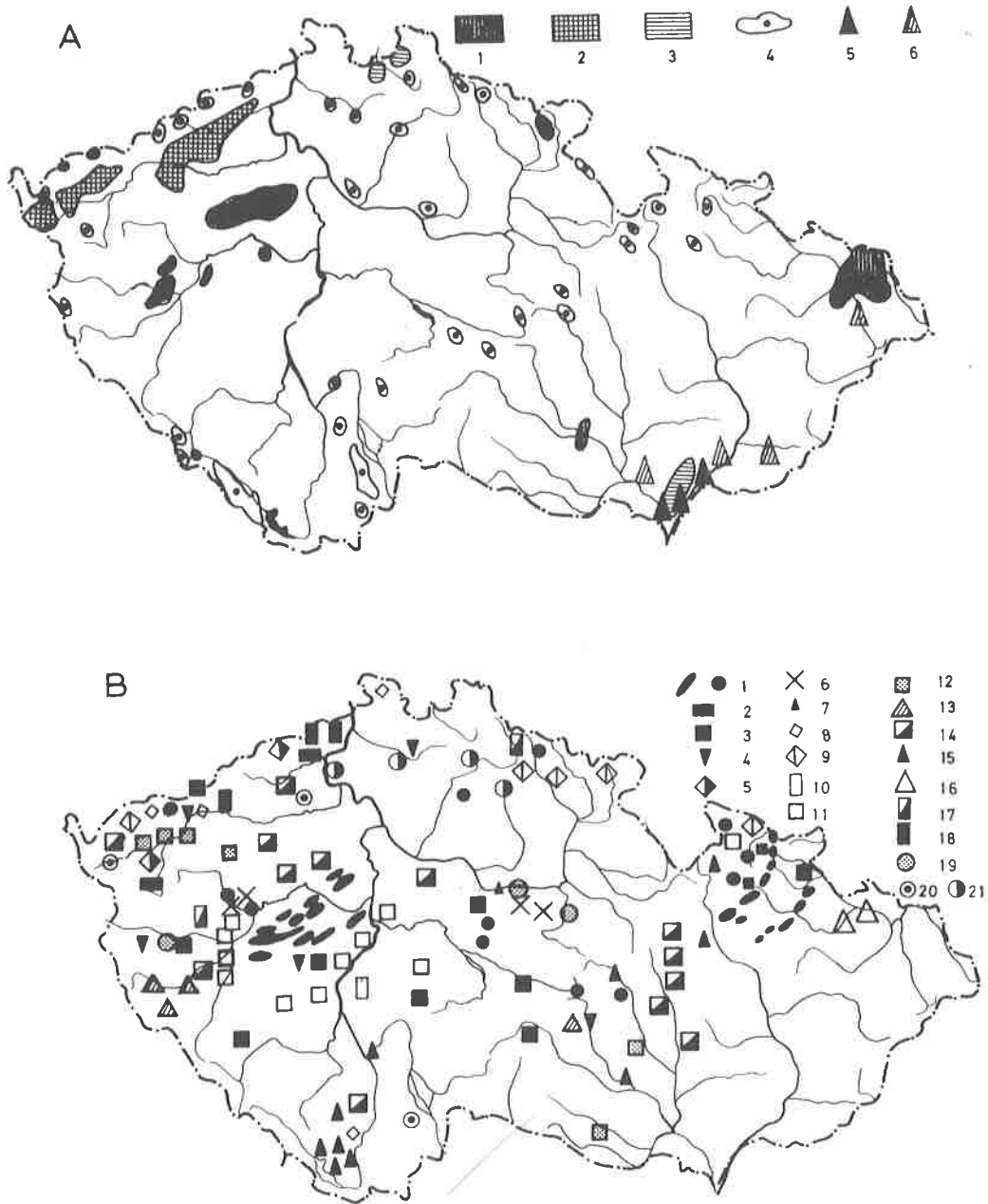
sirovinama. Naime, vlastita eksploatacija pokriva samo 3%-6% industrijskih potreba za rudnim sirovinama. U dovoljnim količinama ima samo nekovinskih minerala: kaolina, gline, grafita, barita, kremenog pijeska, lapora i vapnenca, koji su sirovina u staklarskoj, keramičkoj, građevinskoj i kemijskoj industriji. Od kovina u dovoljnim količinama ima jedino pirita, koji se koristi kao sirovina u proizvodnji sulfatne kiseline, a njegov tzv. željezni klobuk kao željezna ruda.

Proizvodnja željeza i čelika ima dugu tradiciju, ali uglavnom na bazi uvoznih sirovina (zemlje bivšeg SSSR-a, Brazil). Na značenje te industrijske grane upućuje podatak da je s obzirom na proizvodnju željeza i čelika po stanovniku krajem osamdesetih godina Češka bila vodeća zemlja svijeta. Glavna područja te tzv. crne metalurgije su moravska Šleska te središnja i sjeverna Češka. Obojena metalurgija ima manje značenje, a razvijena je u srednjoj Češkoj. U suvremenom razdoblju metalurgija se modernizira, smanjuje se broj zaposlenih, te stagnira i opada proizvodnja.

Na bazi razvijene metalurgije, već u prošlom stoljeću razvile su se snažna metaloprerađivačka industrija i strojogradnja, koje danas čine osnovu češke industrije. U prošlosti su te dvije grane bile glavni čimbenik urbanizacije, a u suvremenom su razdoblju regulator ravnomjernijeg regionalnog razvoja, tako da su njihovi pogoni rasprostranjeni širom zemlje. Proizvode postrojenja za industriju, građevinarstvo, promet, postrojenja za elektrane itd. U vrijeme centraliziranoga gospodarstva oko 4/5 proizvodnje izvozilo se u zemlje bivšeg SEV-a. Negativno nasljeđe iz prošlosti su široki asortiman metaloprerađivačkih proizvoda, stara tehnologija i skupa proizvodnja.

I kemijska industrija Češke temelji se na uvoznim sirovinama. Pretežno je locirana u Polablju i Podkrušnogorju u Češkoj, te sjevernoj

Glavni ograničavajući činilac razvoja češke industrije je razmjerno siromaštvo rudnim

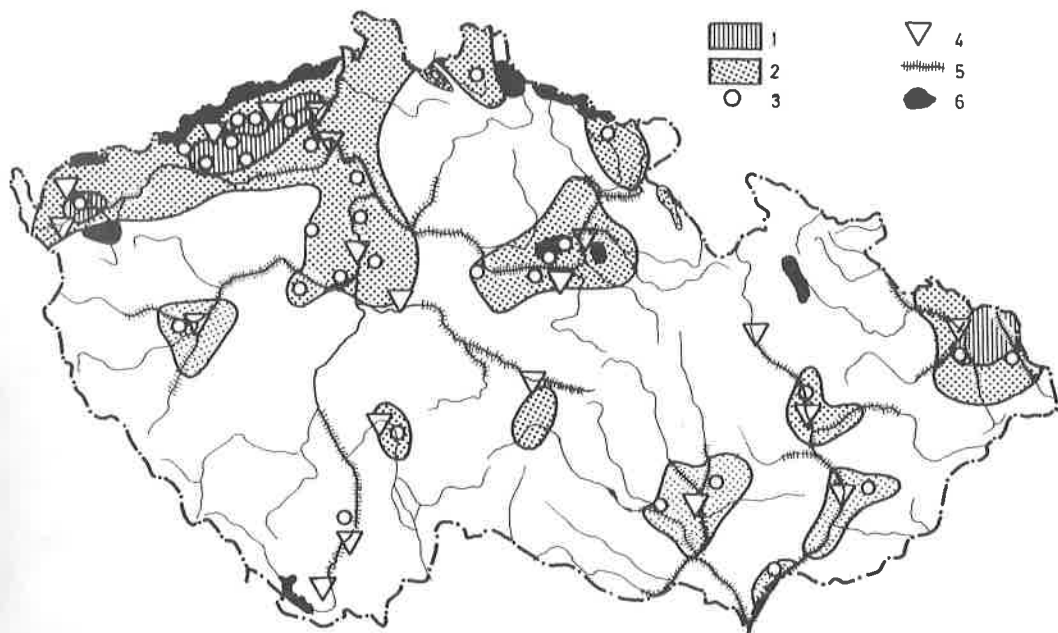
Sl. 6. Razmjestaj najznačajnijih nalazišta energetskih sirovina (A) te kovina i nekovinskih sirovina Češke (B)
 (A) 1. crni ugljen; 2. smeđi ugljen; 3. lignit; 4. treset; 5. nafta; 6. zemni plin
 (B) kovine: 1 - Fe; 2 - W; 3 - Pb, Zn; 4 - U; 5 - Sn; 6 - Fe (smjese-mješavine); 7 - Mn; 8 - Ni, Co; 9 - Cu; 10 - Sb;
 11 - Au
 nekovinske sirovine: 12 - kaolin; 13 - tinjac; 14 - vatrostalne gline; 15 - grafit; 16 - gipsanik; 17 - barit;
 18 - fluorit; 19 - pirit; 20 - kremeni pijesak (kremenik - SiO₂); 21 - staklarski pijesak

i istočnoj Moravskoj. U proizvodnji prevladavaju: umjetna vlakna, nafta, kaučuk, farmaceutski proizvodi, lijekovi i gume. Zbog takve strukture proizvodnje, veliki je onečišćivač okoliša.

Proizvodnja robe široke potrošnje do drugoga je svjetskog rata bila razmjerno razvijena, ali je u razdoblju centraliziranog gospodarenja stagnirala. Tradicionalna industrija stakla, porculana i keramike bazira se na domaćoj sirovini i visokokvalificiranoj radnoj snazi. Locirana je u sjevernoj i sjeverozapadnoj Češkoj uz sirovinsku osnovu (Karlovy Vary). Dobrom sirovinskom osnovom raspolaže i građevinska industrija koja je ujednačeno rasprostranjena po cijeloj državi. Tekstilna je industrija pretežno koncentrirana u sjevernom dijelu zemlje i Brnu, a proizvodnja kože i obuće u srednjoj Moravskoj (Zlin, Prerov) i jugozapadnoj Češkoj (Klatovy). Veliko

bogatstvo drvene mase osnova je razvoja drvne industrije, industrije papira, celuloze, šibica, olovaka i glazbala (Hradec, Králové).

Dugotrajna, a do osamdesetih godina i veoma intenzivna, eksploatacija ugljena u površinskim kopovima i njegovo korištenje za proizvodnju električne energije, s jedne, te tehnološki uglavnom zastarjeli pogoni bazne, crne i obojene metalurgije, odnosno kemijske industrije, s druge strane, ostavili su duboke negativne posljedice u devastiranom okolišu. Rezultat toga je da Češka ima razmjerno najdevastiraniji okoliš među europskim državama. Posebno su devastirani sjeverozapadni dio zemlje (Podkruškogorski bazen, praška urbano-industrijska aglomeracija) i moravska Šleska (ostravsko-karvinska aglomeracija), područja najveće eksploatacije fosilnih goriva te koncentracije ekstraktivne i kemijske industrije.

Sl. 7. Utjecaj industrije na degradaciju okoliša u Češkoj

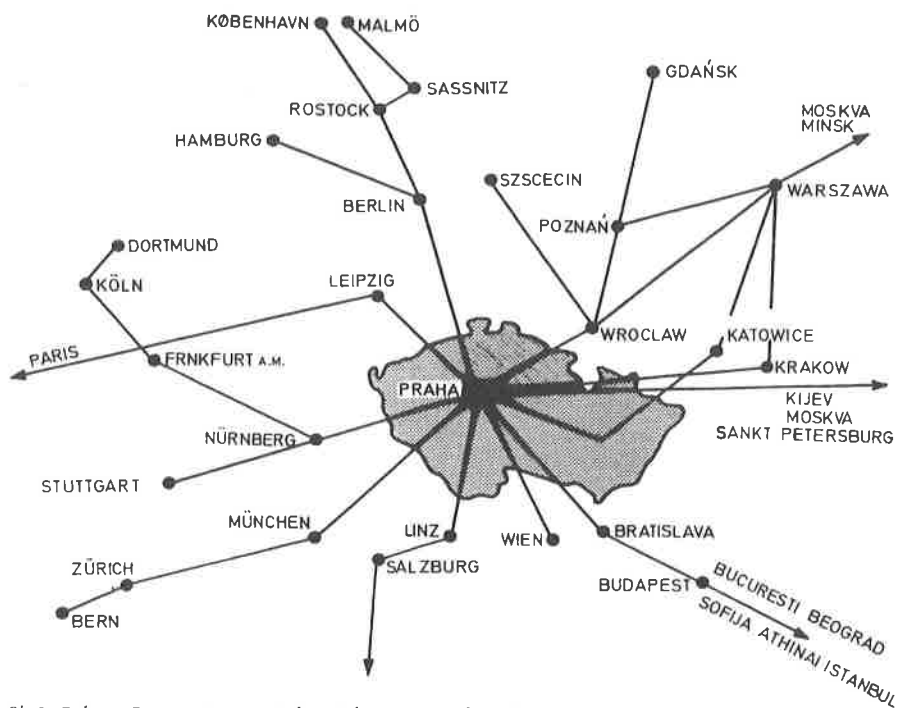
1 - područje devastirano eksploatacijom minerala; 2 - područje s jako onečišćenom atmosferom; 3 - lokacija glavnih izvora onečišćenja atmosfere; 4 - razmještaj najvećih zagađivača voda; 5 - najzagađeniji vodotoci; 6 - šume s najvećim stupnjem devastacije pod utjecajem aeropolutanata i kiselih kiša

Zbog takvog naslijeđenog stanja, počela je industrijska tranzicija u svrhu tehnološke modernizacije i preorijentacije na ekološki primjereniju industriju. Rezultat je toga i spomenuta energetska preorijentacija na nuklearnu energiju i preostale, premda manje povoljne hidropotencijale te tehnološko povezivanje s razvijenim zemljama, uključujući i strana ulaganja (Skoda - Volkswagen, Renault, Nestlé, Procter and Gamble itd.). Jedan od zaloga uspješne provedbe tako motivirane industrijske transformacije je kvalificirana radna snaga, po čemu je zbog industrijske tradicije Češka u prednosti pred drugim europskim državama u tranziciji.

C) Tercijarni sektor djelatnosti. Značajke tranzicije u tercijarnom sektoru prije svega se očituju u transformaciji prometa, turizma i vanjske trgovine.

a) *Prometna funkcija.* Položaj Češke na križištu transeuropskih željezničkih i cestovnih prometnih smjerova, topografska konfiguracija (prosječna apsolutna visina je 450 m, a ispod 200 m nalazi se samo 5% državnog teritorija) i nedostatak unutrašnjih plovnih putova, u prvi plan ističu važnost tzv. kopnenog prometa. Njime se, tj. željezničkim i cestovnim prometom, odvija oko 92% teretnog i 99% putničkog prometa zemlje.

Današnje stanje prometne mreže naslijeđeno je iz prošlosti. Po gustoći mreže, prije svega željezničke, češke su zemlje među vodećima u Europi, no dosta su zastarjele i ne odgovaraju

Sl. 8. Položaj Praga u čvoristi željezničke mreže srednje Europe

potrebama suvremenog prometa. Željeznička je mreža najgušća u sjevernom dijelu države, sa žarištem u Pragu, odakle se radijalno grana jedanaest željezničkih pruga koje imaju veliku ulogu u geoprometnoj i gospodarsko-socijalnoj integraciji nacionalnog teritorija. Magistralna željeznička prometnica je Prag - Kolin (odvojak prema Brnu) - Česka Trebová (s odvojcima prema sjevernoj i južnoj Moravskoj). U tijeku je modernizacija mreže, u okviru koje je do sada elektrificirano oko 1/4 pruga.

I cestovna je mreža gusta, ali također zastarjela. U tijeku je osuvremenjivanje izgradnjom auto-cesta i opremanjem prometnica uslužnim objektima, kao i povezivanje s cestovnom mrežom susjednih, poglavito zapadnih država. Rezultat je takve modernizacije velik porast tranzitnog prometa u posljednjim godinama. Tako je 1993. Česka ostvarila ukupni teretni promet od oko 42 mrd tonskih kilometara, od čega oko 60% otpada

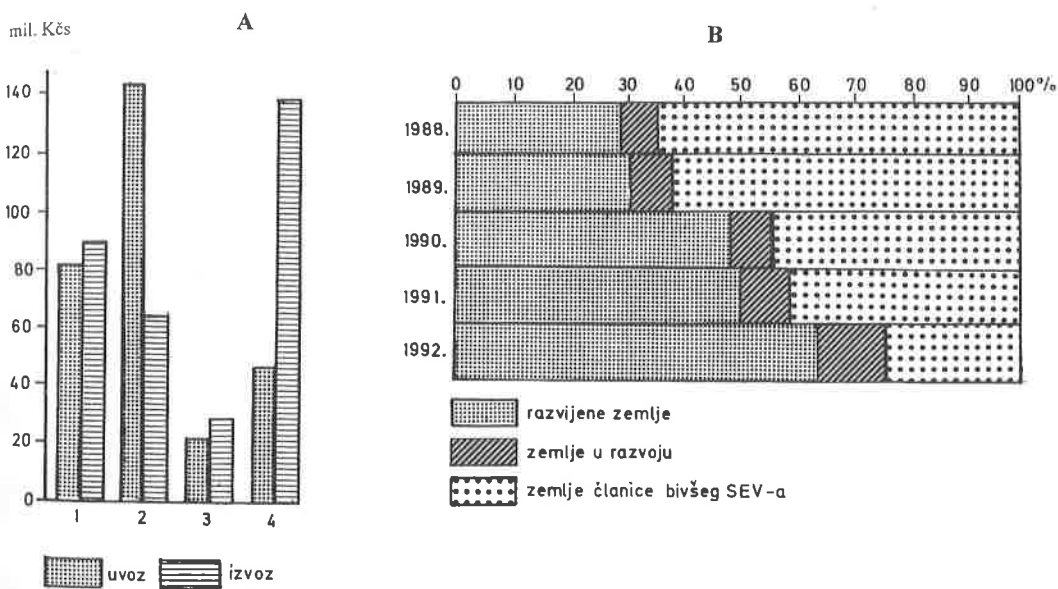
na željeznički, oko 30% na cestovni promet. To je, primjerice, za oko 38% više od susjedne Austrije.

Riječni promet ima manje značenje (njime se prevozi samo 1,3% ukupnog tereta), a koristi se za prijevoz smeđeg ugljena i građevnoga materijala. Plovne su, u svom donjem, odnosno srednjem dijelu toka, rijeke Vltava i Laba. Najveće riječne luke jesu: Dečín, Prag i Ústí (nad Labem).

Prometnu funkciju Česke dopunjuje i zračni promet, s međunarodnom zrakoplovnom lukom u Pragu.

Izgradnjom naftovodnog kraka od Ingolstadta u Njemačkoj do Kralupa i Litvinova u sjeverozapadnom dijelu zemlje, Česka će biti priključena i na oko 5 400 km dug srednjoeuropski cjevovodni prometni sustav.

b) *Turizam.* Zahvaljujući postojanju raznovrsnih privlačnih turističkih sadržaja i

Sl. 9. Struktura vanjske trgovine Česke 1992. (A) i promjena vanjskotrgovinske orijentacije 1988.-1992. (B)
 (A): 1 - strojevi i prometna sredstva; 2 - goriva i sirovine; 3 - prehrambeni proizvodi i životinje;
 4 - industrijska roba

križišnom geoprometnom položaju unutar kontinenta, s jedne, te započetom procesu privatizacije nakon demokratskih promjena, s druge strane, turizam je jedna od najpropulzivnijih djelatnosti posljednjih godina u Češkoj. Od prirodno-geografskih sadržaja posebno valja istaknuti više od 30 toplica (najviše u zapadnoj Češkoj), 1 200 zaštićenih prostornih cjelina, brojne parkove prirode te lovna i ribolovna područja, što sve zajedno utječe da zaštićeni objekti i lokaliteti prirode zauzimaju više od 10% površine države. Vrijednu turističku ponudu čine i kulturnopovijesni spomenici (više od 150 dvoraca, samostani, 40 spomenika kulture, zaštićene povijesne cjeline u 160 gradova). Dopunjuju je brojne kulturne, sportske i druge djelatnosti. Među turističkim mjestima svjetsko značenje imaju: Prag, Karlovy Vary, Marijanské Lázně, Jachymov, Františkovy Lázně i Luhačovice.

O važnosti te svojevrsne »industrije slobodnog vremena« za gospodarski razvoj Češke govori podatak da je na području bivše Čehoslovačke 1993. ostvaren turistički promet od oko 11 500 000 stranih turista, od čega se pretežan broj odnosi na Češku. To je, primjerice, više od Grčke (9 413 000) i Portugala (8 434 000), a tek nešto slabije nego u Švicarskoj (12 400 000). Najveći broj turista je iz susjednih država: Njemačke, Austrije, Poljske i Slovačke, koji pretežno posjećuju pogranična, odnosno dostupnija mjesta. Neusporedivo najveća turistička meka Češke je Prag, koji ostvaruje čak oko 90% ukupnog turističkog prihoda zemlje. To potkrijepljuje i podatak da je u 1996. godini »Zlatni Prag« ostvario oko 3,5 milijarde USD, što je gotovo dvostruko više od ukupnog turističkog prometa Hrvatske.

Turističku tranziciju karakterizira porast smještajnih kapaciteta, izgradnja i osuvremenjivanje infrastrukture te porast kakvoće usluga.

c) *Vanjska trgovina.* Demokratske promjene i gospodarska tranzicija izravno su se odrazili na vanjskotrgovinsku orijentaciju Češke. Krajem osamdesetih godina oko 2/3 njezine vanjske trgovine odvijalo se s državama SEV-a. Sredinom devedesetih oko 50% razmjene ostvaruje s razvijenim zapadnim zemljama, prvenstveno s Njemačkom, Austrijom i Italijom. Ipak, najveći pojedinačni vanjskotrgovinski partner i nadalje joj je Slovačka (posljedica donedavne gospodarske integracije unutar bivše jedinstvene države). Iz Slovačke se uvozi: nafta, umjetna vlakna i rude, a u nju izvozi: električna energija, smeđi ugljen, koks, proizvodi metalne industrije.

Općenito uzevši, Češka još uvijek više uvozi, negoli izvozi (dakle, ima negativnu trgovačku bilancu). U strukturi uvoza prevladavaju nafta i plin, uglavnom iz država bivšeg SSSR-a, a u strukturi izvoza na vodećem su mjestu: staklo, porculan, keramika, glazbala, prijevozna sredstva, pivo, postrojenja za industriju itd. Posljednjih se godina znatno smanjen izvoz u tzv. države u razvoju, a povećao u zemlje s tržišnim gospodarstvom. Najveći je relativni porast izvoza u države EFTE (13,1%) i EU (11,2%).

3. Prostorna organizacija

Suvremena nodalno-funkcionalna organizacija Češke temelji se na političko-teritorijalnom ustrojstvu zemlje koju čini osam oblasti. Glavna središnja naselja pojedinih oblasti ujedno su i žarišta policentričnog razvoja zemlje. Izuzevši središta sjevernočeške oblasti, Ústi nad Labem, svi oblasni centri imaju demografsku koncentraciju iznad 100 000 stanovnika, te čine osnovnu nodalno-funkcionalnu mrežu Češke (tab. 2).

Tablica 2. Gradovi Češke s više od 100 000 stanovnika 1992.

Grad	Broj stanovnika
1. Prag	1 213 576
2. Brno	389 576
3. Ostrava	325 827
4. Plzen	171 908
5. Olomouc	106 273
6. Liberec	100 698
7. Hradec Králové	100 671

Njihov gravitacijski utjecaj proporcionalan je stupnju demografske koncentracije. S obzirom na veličinu te domet i snagu gravitacijskog utjecaja, u osnovi je moguće izdvojiti tri kategorije centara: 1. nacionalna metropola (Prag), 2. makroregionalni centri (Brno i Ostrava) i 3. razvijeni regionalni centri (Plzen, Olomouc, Liberec i Hradec Králové). Zbog specifičnog prostornog razvoja u Podhrušnogorju, sa značajkama konurbacije

sedam centara nižeg reda, kao i položaja u »sjeni« velikoga Praga, jedino se Ústí nad Labem nije uspio izdvojiti iznad kategorije regionalnog središta.

Većina tih centara nastala je u 12. i 13. stoljeću, u razdoblju teritorijalne, gospodarske i kulturne ekspanzije za dinastije Premislovaca. Do jače urbanizacije došlo je za vrijeme i nakon industrijske revolucije u 19. stoljeću, te poslije 1945. godine, kada se iz pograničnih područja zapadne i sjeverozapadne Češke iselilo njemačko stanovništvo i naselilo domaće. Glavni činilac urbanizacije u tom novijem razdoblju, u 19. i 20. stoljeću bila je industrijalizacija. Stariji gradovi, kao jezgre urbanog okupljanja, tada su dobili nove gradske četvrti, a stvoreni su i novi industrijski gradovi (Havírov, Most). U novije vrijeme preseljavanje u gradove je usporeno jer je proces urbanizacije u visokoj mjeri završen (u gradovima živi 72% češkog stanovništva).

Sl. 10. Teritorijalno-političko ustrojstvo po oblastima i nodalno-funkcionalna organizacija Češke

Prag, kao nacionalna metropola, s najvećom koncentracijom stanovništva, industrije i uslužnih djelatnosti, ima središnje značenje među češkim gradovima. Zbog koncentracije proizvodnih i uslužnih djelatnosti, niza posebnosti, ali i specifičnih problema, izdvaja se kao zasebna i višestruko značajna cjelina unutar nacionalnog teritorija.

Razvio se na pogodnom prijelazu preko rijeke Vltave, čije korito čini os suvremene gradske aglomeracije. Kako su se Vltava i njezine pritoke duboko usjekle u podlogu Praške kotline, reljef grada je izrazito dinamičan, s nizom dolina, riječnih terasa i brežuljaka na kojima je izgrađen veći dio Praga. Takva reljefna konfiguracija (relativna visina u gradu iznosi iznad 200 m) pridonosi njegovoj slikovitosti, ali uzrokuje i niz problema, prije svega u prometnom povezivanju pojedinih njegovih dijelova.

S obzirom na vrijeme nastanka, veličinu i suvremene funkcije, unutar gradskog tkiva izdvajaju se četiri posebne manje urbane zone:

1. *Jezgra grada*, odnosno povijesni centar obuhvaća najstarije dijelove (Hradčane, Mala Strana, Stari i Novi grad te Višehrad). Karakterizira je velika koncentracija arhitektonskih i drugih spomenika kulture, te funkcija *cityja*, s administrativnim, uslužnim i stambenim djelatnostima.

2. *Unutrašnji grad* - okružuje jezgru i obuhvaća bivša predgrada nastala u 19. i početkom 20. stoljeća (Smichov, Karlin, Žižkov, Vinogradi i Libenj). To su sustavno izgrađivane gradske površine, sa stambenim zgradama i industrijom. U njemu živi oko polovice stanovništva Praga. Specifičan je problem toga dijela grada što je većina stambenog prostora starija od 100 godina.

3. *Vanjski grad* - dvostruko je veći od prethodne dvije zone i u njemu živi oko pol

milijuna stanovnika. Karakteriziraju ga noviji stambeni blokovi i industrijski areali, s više slobodnih površina, zelenila i prostora za rekreaciju negoli u prethodnim zonama.

4. *Rubna zona* - obuhvaća prigradska naselja, prostor za rekreaciju, poljoprivredne i šumske površine. Ima najmanju gustoću naseljenosti i obuhvaća oko 40% od ukupne površine grada.

Grad Prag, s površinom unutar administrativnih granica od 495 km², jezgra je najveće češke aglomeracije koja zauzima oko 4% površine i oko 16% stanovništva države. U njemu su koncentrirane djelatnosti, u prvom redu tercijarnog, a potom i sekundarnog sektora, koje zadovoljavaju potrebe stanovništva ne samo srednjočeške aglomeracije već i zemlje u cjelini.

Položaj Praga u istoimenoj kotlini i dinamičan reljef užeg i šireg gradskog područja odražavaju se u izrazitim prometnim i ekološkim problemima grada u suvremenom razdoblju. Prometno povezivanje unutar grada otežava i slabija cirkulacija u njegovu središnjem dijelu zbog zaštite povijesne jezgre i unutrašnjeg grada. To u uvjetima velikih dnevnih migracija iz prigradskih zona i suprotnih dijelova grada uzrokuje velike poteškoće u odvijanju gradskog prometa. Taj se problem rješava, s jedne strane, prometnim zahvatima (podzemnom željeznicom, odnosno brzim prigradskim željezničkim vezama i planiranom izgradnjom »rotora«, kružne zaobilazne ceste oko grada) a, s druge, decentralizacijom industrije iz užega gradskog područja u satelitska naselja na rubu Praške zavale.

Smještaj gradske aglomeracije s brojnim industrijskim pogonima i velikom prometnom cirkulacijom u kotlini uvjetuje da je šire područje Praga (sjevernočeško kotlinsko područje) ekološki najugroženiji dio Češke. Zbog dosegnutog stupnja degradacije okoliša, uključujući i negativan utjecaj na arhitekturu

povijesne jezgre grada, u suvremenom se razdoblju ulažu veliki naponi da bi se smanjila aeropolucija. Osim izmještanja nečistih pogona, to se nastoji postići prestrukturiranjem industrije u užem gradskom području, proširenjem plinifikacije i rasterećenjem gradskog prometa.

Zbog specifičnoga povijesno-geografskog razvoja, uvjetovanog dugotrajnom funkcijom žarišta nacionalnog života, i razvitkom već u 19. stoljeću u jednu od srednjeeuropskih metropola, Prag obiluje brojnim kulturno-povijesnim spomenicima. Među njema se posebno ističu sveučilište od sredine 14. stoljeća (Karlova univerzitet), Hradčani (stara palača čeških kraljeva na uzvišenju iznad Vltave, koja dominira u vizuri grada), Karlov most preko Vltave ukrašen baroknim kipovima, trg sa starom katedralom (Tynski hram) i gradskom vijećnicom itd. Takvo kulturno-povijesno nasljeđe predstavlja visokovrijednu turističku ponudu. Zbog toga je Prag najznačajnije turističko središte Češke, koje posjećuje čak oko 95% stranih turista dok borave u Češkoj.

Poslije Praga, kao nacionalne metropole, najistaknutije mjesto u mreži nodalno-funcionalnih središta Češke imaju makro-regionalni centri - Brno i Ostrava. B r n o je središte pokrajine Jihomoravsky (južnomoravske oblasti) i glavni grad pokrajine Moravske. Razvio se na sastavu Svitave i Svatke kao važno cestovno, a kasnije i željezničko, odnosno središte zračnog prometa, u jugoistočnom dijelu Češke. Za austrijske vladavine (1526.-1918.) Brno se razvijalo kao administrativno, gospodarsko i kulturno središte Moravske. Zbog takvog razvoja također obiluje brojnim kulturno-povijesnim spomenicima (jezgra grada s nizom gotičkih i baroknih zgrada i crkava, sveučilište od 1919. godine, sveučilišna knjižnica, ogranak Češke akademije znanosti, znanstvene ustanove).

Glavnu baznu djelatnost grada u suvremenom razdoblju čini raznovrsna industrija (proizvodnja turbina, parnih kotlova, strojeva, električnih uređaja, uređaja za rudnike, optičkih instrumenata, porculana, kristala, prehrambena i kemijska industrija). Među tercijarnim djelatnostima posebno se ističe trgovačko-sajmišna funkcija (godišnji međunarodni sajmovi).

O s t r a v a (do 1945. Moravská Ostrava) je glavno središte okupljanja Sjevernomoravske oblasti. Razvila se na utoku rijekâ Opave i Ostravice u Odru, u bogatom ugljenom bazenu s ležištima željezne rude. Ona je važno željezničko i cestovno čvorište u sjeveroistočnoj Češkoj. U gradu i satelitskim centrima razvijena je metalurgija (Vitkovice, Kunčice), metalna, kemijska i prehrambena industrija. Uz takvu strukturu industrije, utemeljene na rudnim nalazištima *in situ*, razvile su se i odgovarajuće uslužne djelatnosti (Rudarsko-metalurški i Strojarski institut).

P l z e n (p'ljenj), se među razvijenim regionalnim središtima Češke posebno izdvaja po veličini i prostornom utjecaju. On je središte Zapadnočeške oblasti i jedno od istaknutih čeških industrijskih centara. U strukturi industrije prevladavaju metalna (čeličane na osnovi željezne rude i ugljena iz okolice) i metaloprerađivačka industrija (tvornice teških strojeva, lokomotiva, električnih motora), uz koje su još razvijene kemijska (proizvodnja kemikalija), elektrotehnička i prehrambena industrija (poznate pivovare). Po dosegnutom stupnju demografske koncentracije ostali razvijeni regionalni centri Češke vrlo mnogo zaostaju za Plzenom.

O l o m o u c je sekundarno središte Južnomoravske oblasti. Razvio se kao željezničko čvorište na utoku rijeke Bistrice u Moravu u industrijsko (čeličane, strojogradnja, tvornice prehrambenih proizvoda) i kulturno središte (sveučilište iz 16. stoljeća).

L i b e r e c je najveće naselje Sjevernočehske oblasti te važno cestovno i željezničko čvorište. Središte je tekstilne (vuna, pamuk; konfekcija), metalne (automobili, elektronički uređaji, strojevi) i prehrambene industrije. Zbog njegova rubnog položaja, upravno središte te oblasti je Ústi (žus:stji) nad Labem, smješten na sutoku podhrušnohorske konturbacije i labske doline. Ústi se razvija kao riječna luka i industrijsko središte (industrija stakla, kemijskih proizvoda, strojeva, prehrambenih proizvoda, tekstila, suvremena plinara).

H r a d e c K r á l o v é je središte okupljanja Istočnočehske oblasti. Razvio se na prometno-čvorišnom položaju na Labi kao istaknuto kulturno (Medicinski fakultet, Institut za elektrotehničku keramiku i staklo itd.) i industrijsko središte, s razvijenom metalnom (mosne konstrukcije), tekstilnom, drvnom, kemijskom industrijom te čuvenim tvornicama glazbenih instrumenata.

Umjesto zaključka

Prikazani pokazatelji uvjerljivo svjedoče da je, s obzirom na značajke i doseg procesa tranzicije, Češka jedna od najuspješnijih postkomunističkih država Europe. Sastavnice, vrijednosna orijentacija i tranzicijska stremjenja Češke u aktualnom vremenu najsazetije su izraženi u riječima predsjednika Republike, Václava Havela: *»Potrebno je sagledati naš geografski i geopolitički položaj u Europi. Potrebno je procijeniti kapital koji se nalazi u našem obrazovanju i znanosti, u karakteru našega okoliša, u kulturnom nasljeđu naše zemlje. Potrebno je sagledati prirodne izvore, ljudski potencijal koji proizlazi iz određenih tradicija i strukturu naše ekonomije uopće. to će nas voditi k stvaranju moderne države s parlamentarnom demokracijom i tržišnom ekonomijom«.*

Literatura:

1. Česká republika, sešitové atlasy pro základní školy, Kartografie, Praha, 1995.
2. České panorama I ročník, 1/1994.
3. Český dialog, 7/8, srpen, 1994.
4. Czech Foreign Trade in Statistics, 1994. Ministry of Industry and Trade ČR, Praha.
5. Holeček, M. i dr. (1993.). Česká republika, Nakladatelství České geografické společnosti, Praha.
6. Izvješće o ekonomskom razvoju Češke republike, J. Nedbal, Ambasada ČR, Zagreb, 1996.
7. Mezníky v dejinách českého státu, Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, Praha, 1994.
8. Nadace Česi Čechum, Praha, 1995.
9. National Trade Data Bank CD-ROM, Washington, 1995.